

đani odnosno studenti suočavaju s nekom vrstom izvanrednog stanja. Ta blago rečeno kontroverzna situacija dijelom je odredila sudbinu samog (studentskog) pokreta. Tu ne bi trebalo zanemariti ni činjenicu da u *Pravu na pobunu* nije predviđeno, što bi bilo žanrovski korektno, neko “prijelazno razdoblje”, ili neki mješoviti poredak, odnosno mogućnost da koegzistiraju različiti oblici (političkih) institucija.

Pravo na pobunu u osnovi je žanrovska knjiga koja je na svoj način “uhvatila” politički moment na kraju jednog neobičnog desetljeća u Hrvatskoj. U njemu smo prošli put od oduševljenja konačno zadobivenog “pravom” liberalnom demokracijom do ponešto razočaravajućeg uvida da to samo po sebi ne rješava ukupne odnose i prosperitet zajednice. Ova polemično napisana knjiga sa svojom radikalno demokratskom ekstenzijom, koja izaziva podijeljene reakcije, može pomoći da shvatimo kako zapravo živimo realnu, napetu i konfliktnu demokraciju i da vjerojatno i ne postoji puno drukčija.

Tonči Kursar

Prikaz

Tamara Ćapeta, Siniša Rodin
Osnove prava Europske unije

Narodne novine, Zagreb, 2010, 137 str.

Puni naziv najnovije knjige naših stručnjaka sa *Jean Monnet* Katedre za europsko javno pravo Pravnog fakulteta u Zagrebu glasi *Osnove prava Europske unije na temelju Lisabonskog ugovora – gradivo za cjeloživotno obrazovanje pravnika*. Sami autori u predgovoru naznačuju kako je knjiga namijenjena pravnicima, i to prvenstveno pravnicima praktičarima – sucima, odvjetnicima i državnim odvjetnicima. Međutim, kako taj podatak ne bi “nepravnik” odvratio od čitanja, možda bi već na početku prikaza valjalo spomenuti da ova knjiga može biti vrlo korisna čak i onima koji nisu završili Pravni fakultet. Primjerice, mogla bi poslužiti zaposlenicima državne uprave, politolozima te studentima poslijediplomskih studija društvenih usmjerenja, ali i drugim zainteresiranima, jer će uskoro “propisi Europske unije stvarati subjektivna prava za sve pravne subjekte u Hrvatskoj”. Kako navode sami autori, trenutkom pristupanja Hrvatske u članstvo Europske unije doći će do paradigmatškog obrata. Hrvatske institucije, pravne osobe i građani prestat će biti objekti i postat će subjekti prava EU-a.

Siniša Rodin, predstojnik spomenute *Jean Monnet* Katedre, redoviti je profesor na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a njegov glavni znanstveni interes uključu-

je ustavnu interpretaciju, temeljna prava te ustavne aspekte europskog integracijskog procesa. Kao *Fullbright Visiting Scholar* radio je na prestižnom *Harvard Law School*. Tamara Čapeta također predaje na Katedri za europsko javno pravo, a i ona je kao Fullbrightova stipendistica stjecala radno iskustvo u SAD-u, na Sveučilištu Michigan, *Ann Arbor*. Njezin je istraživački interes usmjeren prema pitanjima organizacije i funkcioniranja sudstva u Europskoj uniji te prema pitanjima sudske interpretacije. Oboje su autori dviju knjiga i većeg broja znanstvenih članaka.

Knjiga *Osnove prava Europske unije* podijeljena je u četiri dijela, od kojih je prvi posvećen osnovnim pojmovima i konceptima prava EU-a. Upravo je taj dio za same autore bio možda i najzahtjevniji, jer je pravni sustav EU-a izuzetno složen, a sam je koncept politeje *sui generis* kakav predstavlja Europska unija trebalo sažeti u pedesetak stranica. Autori su uspjeli vrlo precizno i sažeto predstaviti strukturu i pravni poredak Europske unije, koji se razlikuje od pravnih poredaka država članica Europske unije, ali i od međunarodnog pravnog poretka. On je prije svega autonoman, jer se kriteriji njegove valjanosti ne mogu prosuđivati prema kriterijima prava država članica, a za razliku od međunarodnog prava njegovi su subjekti pored država članica i pojedinci, tj. građani država članica te druge fizičke i pravne osobe. Oni mogu stjecati subjektivna prava koja izravno izvire iz prava Unije, a ta su prava obvezni štiti nacionalni sudovi. Iako čitava knjiga prati promjene koje su nastupile u Uniji stupanjem na snagu Lisabonskog ugovora, autori se nisu propustili osvrnuti i na raniju strukturu EU-a, koju su sačinjavala tri

stupa iz Maastrichta, a koja je promijenila svoj oblik ili, kako navode autori, došlo je do "erozije arhitekture tri stupa". Može se, dakle, kazati da se ona danas temelji na Zajedničkoj vanjskoj i sigurnosnoj politici, Zajedničkim politikama EU-a – policijska i pravosudna suradnja u kaznenim stvarima, te na dvama Ugovorima – Ugovoru o Europskoj uniji i Ugovoru o funkcioniranju Europske unije.

Autori također napominju kako Europska unija tek Lisabonskim ugovorom stječe međunarodnu pravnu osobnost – koju je ranije imala samo Europska zajednica, koja Lisabonskim ugovorom prestaje postojati – te na temelju međunarodnog prava može stjecati prava i preuzimati obveze.

Posebno je važno poglavlje u prvom dijelu knjige ono o izvorima prava EU-a, koje čine Osnivački ugovori i drugi ugovori koje su među sobom zaključile države članice, akti institucija Europske unije koji se donose na temelju takvih ugovora, opća načela prava EU-a te praksa Europskog suda. Iz tog poglavlja može se posebno izdvojiti dio o praksi Europskog suda kao izvoru prava EU-a, jer autori odmah na početku daju važan pregled razlika između sudskih presuda hrvatskih sudova i presuda europskog suda koje, za razliku od hrvatskih, mogu biti izvorom prava ne samo *inter partes* već i *erga omnes*. Možda bi takve informacije ponajviše mogle koristiti hrvatskim sucima, koji bi na taj način mogli steći uvid u ulogu sudske prakse u kreiranju prava Europske unije. Toj činjenici pridonose i brojne reference na sudske presude, od kojih su neke bile od povijesnog značenja te su predstavljale "paradigmatske obrate" za taj jedinstveni pravni poredak koji danas čini Uniju, a ko-

ji je postupno evoluirao od polovice prošlog stoljeća, točnije, od prvih dviju povijesnih presuda – *Van Gend en Loos* i *Costa v ENEL*. Što se tiče općih načela prava, autori naglašavaju kako su ona predpozitivne norme, te ih pravo EU-a ne konstituira, već samo deklarira. Europski je sud, u predmetu *Stauder*, još 1963. godine razjasnio kako su temeljna ljudska prava dio općih načela prava EU-a, kojima Europski sud pruža pravnu zaštitu. Međutim, tek Lisabonski ugovor, pola stoljeća kasnije, uzdiže temeljna ljudska prava na rang jedne od vrednota EU-a (čl. 2), a u čl. 6 priznaje Povelji temeljnih prava EU-a pravni status i jednak pravni značaj kao i samim Osnivačkim ugovorima.

Posebno je poglavlje posvećeno Institucijama Europske unije, koje prema Lisabonskom ugovoru čine Europski parlament, Europsko vijeće, Vijeće (koje se ranije nazivalo i Vijeće ministara ili Vijeće Europske unije), Europska komisija, Europski sud, Europska središnja banka i Revizorski sud. Svaka je od tih institucija ukratko prikazana, s tim da su autori stavili naglasak na njihovu ulogu u stvaranju i primjeni prava, te na promjene koje su u njima nastupile Lisabonskim ugovorom. Posebna je pažnja ipak posvećena Europskom sudu, čiji je naziv Lisabonskim ugovorom promijenjen iz *Sud Europske zajednice* u *Sud Europske unije*, koji se danas sastoji od triju sudova: Europskog suda, Općeg suda te Službeničkog suda. Autori su u zasebnom poglavlju opisali metode rada i postupak pred Europskim sudom, koji se odvija u dvije faze: pisanoj i usmenoj. Presude se donose tajnim glasovanjem na zatvorenoj sjednici kojoj ne može nazočiti nitko osim sudaca, čak

ni prevoditelji, tako da je francuski jezik među sucima neslužbeno izabran kao jezik sporazumijevanja. Glede same nadležnosti Europskog suda, tri su najvažnije njezine grane: kao prvo, Sud odlučuje u postupcima koje zbog propusta u ispunjavanju obveza utemeljenih na pravu EU-a protiv država članica pokreće Europska komisija ili druge države članice, zatim Sud nadzire pravnu valjanost akata institucija, tijela, ureda i agencija EU-a, te u konačnici, Sud odlučuje o prethodnim pitanjima koja mu upućuju sudovi država članica, o čemu autori pišu u posljednjem dijelu knjige.

Drugi dio knjige, *Primjena prava EU pred nacionalnim sudovima*, počinje poglavljem o “novom pravnom poretku”. Autori su i u prvom dijelu knjige naglasili važnost pravljenja distinkcije između pravnog poretka Unije i pravnih poredaka država članica te međunarodnog prava, ali u ovom poglavlju donose detaljno objašnjenje s opravdanjima za tvrdnju o novom pravnom poretku. Taj je poredak Europski sud uobličio u dva ranije spomenuta predmeta, *Van Gend en Loos*, u kojem je građane država članica definirao kao subjekte prava EU-a i pravu EU-a pripisao izravni učinak, te u predmetu *Costa v ENEL*, u kojem je pravu EU-a odredio nadređeni položaj nad nacionalnim pravnim normama nastalim u državama članicama. Upravo su učinci prava EU-a u nacionalnom pravu država članica ono čemu su autori u ovom dijelu knjige posvetili najviše pozornosti. Standardni izričaj danas jest da će izravni učinak imati ona norma koja je dovoljno jasna, precizna i bezuvjetna da bi je Sud mogao primijeniti. No osim izravnog učinka postoji i posredni ili interpretativni učinak normi europskog prava koji obvezuje

nacionalni sud da nacionalno pravo interpretira u skladu s europskom normom.

Posljednje poglavlje drugog dijela bavi se načelom odgovornosti države za štetu u pravu EU-a, prema kojem su države članice odgovorne pojedincima za štetu koju im prouzroče povredom neke obveze koju su preuzele na europskoj razini. Kako bi država doista postala odgovorna, moraju se ispuniti tri uvjeta: svrha europske norme koju je država povrijedila mora biti stvaranje prava za pojedinca, a iz norme mora biti jasno o kakvom se pravu radi, zatim povreda koju je počinila država mora biti dovoljno ozbiljna, te naposljetku mora postojati izravna uzročna veza između povrede i štete napravljene pojedincu.

Budući da je unutarnje tržište s četiri tržišne slobode jedan od temelja Europske unije, treći se dio knjige bavi upravo osnovama unutarnjeg tržišta EU-a. Ovo poglavlje posebno je važno zbog razumijevanja pravnih pravila Ugovora o funkcioniranju Europske unije kojima se uređuju temeljne tržišne slobode, s obzirom na to da su ta pravna pravila bitna za nacionalne sudove jer stvaraju subjektivna prava za pravne subjekte u državama članicama. Nacionalni sudovi obvezni su štiti ta subjektivna prava te interpretirati nacionalno pravo u skladu s njima. Od četiri tržišne slobode autori pozornost usmjeravaju na dvije: slobodu kretanja roba i slobodu kretanja usluga, te prezentiraju osnovni metodološki instrumentarij kojim se moraju služiti nacionalni sudovi država članica.

Četvrti dio knjige posvećen je prethodnom postupku, a posebno će koristiti hrvatskim sucima jer, kako navode autori, "stupanjem Hrvatske u članstvo EU njeni suci postaju europskim sucima koji će moći

utjecati na oblikovanje europskog prava". Prvenstvena je svrha ovog poglavlja da razjasni postupak prethodnih pitanja koja nacionalni sudovi postavljaju Europskom sudu, te da sudac stekne osnovne vještine artikulacije prethodnog pitanja. Potonjem je posvećen prilog na kraju knjige koji sadrži *Informativnu uputu Europskog suda o zahtjevima nacionalnih sudova za donošenje odluke o prethodnom pitanju*.

Na samom kraju knjige autori su priložili popis dodatne literature, iz koje bi se kao možda najkorisnija za paralelno čitanje uz *Osnove prava Europske Unije* mogla izdvojiti knjiga urednika Siniše Rodina, Tamare Čapete i Iris Goldner Lang *Izbor presuda Europskog suda – Gradivo za nastavu prava EU*, u izdanju Novog informatora iz 2009. godine. Budući da se knjiga *Osnove prava Europske unije* referira na brojne presude Europskog suda pravde, za pravnike je posebno zanimljivo što većinu važnih presuda mogu naći na hrvatskom jeziku, uz sažete i informativne komentare urednika. Druga knjiga koja bi mogla biti zanimljiva širem čitateljstvu jest *Reforma Europske unije – Lisabonski ugovor* istih urednika, u izdanju Narodnih novina, a koja detaljnije od *Osnova prava Europske unije* objašnjava promjene koje nastaju u Europskoj uniji stupanjem na snagu Lisabonskog ugovora.

Naposljetku treba pohvaliti i aktualnost ove knjige, s obzirom na to da se temelji na Lisabonskom ugovoru koji je na snagu stupio samo nekoliko mjeseci prije nego što je knjiga objavljena. Na hrvatskom jeziku nije moguće naći knjigu sličnog sadržaja, a kvaliteta obrade teme pokazuje kako hrvatski pravni stručnjaci za europsko javno pravo ni po čemu ne zaostaju za svo-

jim europskim kolegama. Autori u predgovoru navode kako smatraju da razumijevanje sadržaja ove knjige predstavlja nužan minimum kompetencija koje svaki sudac i svaki odvjetnik države članice mora steći. Međutim, treba dodati da barem prvo poglavlje ove kvalitetne i koncizne knjige predstavlja vrijedan doprinos općoj kulturi svakoga građanina neke države članice, jer je danas pravo Europske unije “relevantno u životu svakog stanovnika Europe”.

Bojana Klepač-Pogrmilović

Prikaz

Pierre Renouvin
Europska kriza i Prvi svjetski rat

Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2008, 543 str.

Europa s kraja 19. i početka 20. stoljeća imala je dominantnu ulogu u gospodarskom životu svijeta. Sustav koji je uspostavila i nastojala proširiti na ostale kontinente počivao je prvenstveno na ekonomskom liberalizmu, dopunskoj razmjeni i na aktivnosti njezinih banaka i agenata. Međutim, Veliki rat 1914-1918. dezorganizirao je taj ekonomski sustav, iscrpio proizvodne snage te velikim dijelom prekinuo trgovinske veze. Pierre Renouvin u svojoj knjizi *Europska kriza i Prvi svjetski rat* na objektivan, jednostavan, ali dinamičan način prikazuje problematiku europskog imperijalizma, kolonijalnu ekspanziju te

afirmaciju dviju neeuropskih država kao svjetskih sila – Sjedinjenih Američkih Država i Japana. Sam rat i događaji koji su mu prethodili, krize i podrijetlo sukoba u knjizi su dosljedno i iznimno precizno obrađeni.

Europa je bila glavno žarište političkog liberalizma, a parlamentarni režimi, sloboda tiska i individualne slobode smatrani su uvjetom napretka i znakom civilizacije. Europljani u velikoj većini vjeruju u svoju superiornost nad drugim rasama i žele svoje vrijednosti prenijeti na narode drugih kontinenata. Sjedinjene Države već dugo nemaju što naučiti na tom području, no utjecaj europskih ideja i političkih oblika na različite se načine širi cijelim svijetom. Napredak liberalnih i demokratskih ideja u Europi pospješuje djelovanje dvaju revolucionarnih pokreta koji se počinju afirmirati – socijalističkog pokreta i pokreta nacionalnosti. Prvi je rezultat gospodarskog razvoja, dok drugi odgovara moralnim težnjama stanovništva koje je u jednom dijelu Europe podčinjeno stranoj dominaciji, a želju za autonomijom i nezavisnošću stavlja ispred zahtjeva materijalne prirode. Baš u tom trenutku, kada je Europa na svom vrhuncu, SAD i Japan nastupaju kao njezine suparnice i objavljuju svoje imperijalističke planove. Na zapadnoj hemisferi Amerikanci se vode Monroeovom doktrinom koja se protivi svakoj intervenciji europskih sila ako bi njihova akcija mogla dovesti do okupacije. Prema tome, samo Sjedinjene Američke Države imaju pravo i dužnost da interveniraju i da u očitim slučajevima nereda ili nemoći provode vlast međunarodne policije. Japanski narod, s druge strane, ima urođen osjećaj nacionalne časti i uvjeren je da pripada “izabranoj rasi”. Pobjeda